

วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมืองของชาวนาในเขต
อำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร

Culture Traditional and Local Knowledge of Farmer's Plant Local Rice in
Muang and Sai Ngam Districts, Kamphaeng Phet Province

สุนี บุญพิทักษ์*

Sunee Boonpitak

มณฑา หมี่ไพรพฤกษ์*

Montha Meepriruk

สุภาพร พงศ์ภิญโญโสภา*

Supaporn Pongpinyoopat

วสุนธรา รตนโสภา**

Wasoontara. Ratanopas

ศศิวรรณ พลายนะหาร***

Sasiwan Plailaharn

ดร.ณิ ชัยมงคล*

Darunee Chaimongkol

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมืองของชาวนา ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก (In-depth Interview) กับชาวนาที่ปลูกข้าวพื้นเมืองในเขตอำเภอเมือง และอำเภอไทรงาม จำนวน 15 ครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และเขียนพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผลการวิจัยพบว่า ชาวนามีความเชื่อและศรัทธาในแม่โพสพว่าเป็นจิตวิญญาณที่ผูกพันอยู่ในต้นข้าว และเป็นผู้ดูแลคุ้มครองให้ต้นข้าวเจริญงอกงามให้ผลผลิตที่ดีสมบูรณ์ และจะดูแลทุกคนในครอบครัวให้มีความสุขเจริญรุ่งเรือง โดยประเพณีที่ทำ แบ่งออกเป็นช่วงระยะเวลาการปฏิบัติได้เป็นสามช่วง ระยะเวลาแรก ข้าวออกรวง เรียกว่าข้าวตั้งท้อง หรือแม่โพสพตั้งท้อง ช่วงระยะที่สองเป็นช่วงระยะเก็บเกี่ยวนำและกลับไปเข้ายุ้งฉาง และช่วงระยะสุดท้ายนำออกจากยุ้งฉางมาสีเป็นข้าวสารรับประทาน ทั้งสามช่วงระยะในแต่ละชุมชนและหมู่บ้านอาจมีรายละเอียดของพิธีกรรมแตกต่างกันไปหรือใช้คำว่า “เรียกขวัญ” เมื่อข้าวออกรวงหรือ ตั้งท้อง ส่วน “รับขวัญ” ทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวนำกลับบ้าน เก็บในยุ้งฉาง การกล่าวเรียกแม่โพสพจะเป็นคำพูดร้อยเรียงธรรมดา หรือเป็นบทกลอนที่มีความคล้องจองกัน ส่วนสิ่งของและอาหารที่ใช้ในแต่ละชุมชน และหมู่บ้านจะมีความคล้ายคลึงกัน การเรียกขวัญข้าวก็จะใช้ของเปรี้ยว เหมือนที่หญิงท้องชอบ

*อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

**อาจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

***อาจารย์ประจำคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

รับประทาน เช่น มะยม ส้มตำ หรืออื่นๆ เช่น หมาก พลุ ข้าว ผือก มัน กล้วย ขนมหวาน 3 สี ขนมชั้น ถ้วยฟู และขนมต้ม ชาวบางคนมีพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มเกี่ยวข้าว ไหว้เจ้าที่เจ้าทางใช้หัวหมู น้ำจันท์ (สุรา) น้ำส้ม ไก่ต้ม เหล้าขาว ผือก มัน ไข่ไก่ และรูป เทียนคู่ ส่วนรับขวัญข้าวจะเป็นอาหาร หรือขนมที่พอหาได้ หรือเป็นขนมที่ใช้ในงานบุญ เช่น ขนมต้มขาวต้มแดง ข้าวหลาม ข้าวไข่ปากหม้อ (ข้าวสวย ไข่ต้ม) และสิ่งของอื่นๆ ในบางพื้นที่ การเอาข้าวเข้ายุ้ง จะเอา ใบคูณ ใบยอ ใบอีเหนียว เอาไปเหน็บตามยุ้ง 4 มุม ซึ่งมีความเชื่อว่าจะไม่ให้แม่มะไฟเข้า

คำสำคัญ : วัฒนธรรม / ประเพณี / ภูมิปัญญาท้องถิ่น / การปลูกข้าว

ABSTRACT

The study of diversity of local rice varieties in Muang and Sai Ngam Districts, Kamphaeng Phet Province aimed to study the cultural, tradition, local knowledge of farmer's local rice planting in Muang and Sai Ngam District. The data was collected by using unstructured interview and in-depth interview with fifteen farmers from Muang and Sai Ngam Districts. Quantity data was analyzed by content analysis and descriptive analysis methods. It was found that the farmers had belief and faith in goddess of rice (Mae Phosop). They believed that Mae Phosop is spiritual commitments in rice and protect the rice growing perfectly. She also looked after the farmer's family to live with happiness and prosperous. The traditional activity regularly held was in three periods of rice growing. The first; rice graining which was called grain pregnant or the Mae Phosop's pregnant. The second period, the harvest and kept into a barn. The last period, the rice mill was preceded for eating. However, there were different details in each village. For instance, the term "rice commiserates" was used instead of the rice grains or pregnancy, and the Kwaykgaw was conducted in rice harvest and keeping in the barn. Saying the name of rice goodness or Mae Posop was in plain words or a poem. All stuff and food used in the rice comistrates ceremony in each village were similar. The kwaykgaw ceremony, the village sour food and fruit as a pregnant woman favored such as a star gooseberry, papaya salad and the others such as a betel nut, betel leaf, rice, taro, potato, banana and three color dessert, layer sweet cake (Kanom Chan), steamed cup cake and Thai coconut muchkins. There were some farmers, believed that the rituals should begin in harvesting, brining pig's head, liquor (spirits), orange juice, boiled chicken, rice whiskey, taro, potato, eggs and incense candles. In the acceptance of kwaykgaw, the villagers usually used in a religious ceremony such as white and red boiled sweets, sticky rice in bamboo, rice egg on pot (rice and boiling egg) with the other things. For the ritual of the bringing rice into the barn, some places used rice egg on pot (rice and boiling egg), Golden shower leaves, Morinda citrifolia leaves, Desmodium gangeticum DC. sticking on the four corners of the barn. It was believed that the rice goddess would not disappear.

Keywords : Culture / Tradition / Local Knowledge / Local Rice Planting

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวพื้นเมืองเป็นข้าวที่มีความทนทานต่อแมลงศัตรูพืช โรคพืช และสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม มีความเจริญงอกงามและให้ผลผลิตที่ดีโดยไม่ต้องใช้สารเคมี นอกจากนี้ยังทนทานต่อสิ่งแวดล้อมสามารถปลูกได้ตามสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่นา ทั้งยังให้คุณค่าทางโภชนาการสูงกว่าพันธุ์ข้าวทั่วไปที่เรารู้จักหลายเท่า เช่น มีสารแอนติออกซิแดนท์มากกว่าข้าวทั่วไป (Zhou, Z., Robards, K., Helliwelland, S., & Blanchard, C., 2004, pp.401-406) ทั้งยังมีสารทองแดง สังกะสี เบตาแคโรทีน วิตามินอี เป็นต้น การบริโภคอาหารที่มีสารอาหารเหล่านี้ รวมถึงแอนติออกซิแดนท์ ซึ่งจะช่วยลดอัตราการเกิดโรคมะเร็ง ลดอัตราเสี่ยงต่อการเป็นโรคหลอดเลือดและหัวใจ โรคความจำเสื่อม โรคไขข้ออักเสบ และช่วยชะลอความชรา นอกจากนี้ยังทำให้อารมณ์ดีได้อีกด้วย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส), 2552) สำหรับการปลูกข้าวพื้นเมืองในอดีตนิยมปลูกในทุกชุมชน แต่ในปัจจุบันข้าวพื้นเมืองมีการปลูกน้อยลง เนื่องจากถูกนโยบายพัฒนาพันธุ์ข้าว และการครอบงำโดยอิทธิพลทางการตลาดโดยการส่งเสริมการพัฒนาข้าวเมล็ดยาวเป็นหลัก ทำให้ชาวนามีการปลูกเพื่อการจำหน่ายน้อยลง เพื่อไม่ให้ข้าวพื้นเมืองสูญหายไปในปัจจุบันจึงมีโครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวพื้นเมือง มีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชาวนาในการพัฒนา อนุรักษ์สายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และหันกลับมาปลูกข้าวพื้นเมืองหลากหลายสายพันธุ์ (สถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2558) ในอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร เคยมีการปลูกข้าวสายพันธุ์พื้นเมือง จำนวน 102 สายพันธุ์ โดยมีสายพันธุ์พื้นเมืองจำนวน 23 สายพันธุ์ที่ชาวนารู้จัก และมี 12 สายพันธุ์ ที่เคยปลูก คือ พันธุ์ข้าวชาวดานนท์ พันธุ์ข้าวชาวดาแห้ง พันธุ์ข้าวชาวกากหม้อ พันธุ์ข้าวดีสี พันธุ์ประทานโย่ง พันธุ์ข้าวพวงกัฒน์ พันธุ์ข้าวลอย พันธุ์ข้าวลือหัก พันธุ์ข้าวแสงดาว พันธุ์ข้าวหลวงประทาน พันธุ์ข้าวหลวงประทานเตี้ย และพันธุ์ข้าวเหลืองประทิว ซึ่งในอดีตชาวนานิยมปลูกข้าวดีสีมาก (สุภาพพงษ์ รุ่ทำนอง และวัลลภ ทองอ่อน, 2553, หน้า 88-102)

วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการปลูกข้าวมีความหมายต่อชีวิตของคนไทย พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวหรือเกี่ยวกับการเพาะปลูกก็คือ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ โดยพิธีกรรมจะแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาของชาวนา ภูมิปัญญาของชาวนาในการเผชิญกับปัญหาเรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องความอยู่รอดของชาวนา ซึ่งพิธีกรรมดั้งเดิมของสังคมไทยจะเป็นเรื่องของความพยายามที่จะติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือว่าผีนั่นเอง โดยเชื่อว่าผีมีอิทธิพลเหนือผลผลิตและต่อสภาพแวดล้อม (มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป.) ซึ่งพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวทั้งหมดเป็นพิธีที่ทำขึ้นตามฤดูกาลที่สัมพันธ์กับการเพาะปลูกข้าว โดยสังคมไทยในอดีตนั้นเป็นน่าน้ำฝน เป็นนาที่ต้องอาศัยธรรมชาติ ดิน ฟ้า อากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนและมนุษย์ไม่สามารถที่จะควบคุมได้ จำเป็นต้องอาศัยอำนาจลึกลับไสยศาสตร์ที่เรียก ผีสงเทวดา ให้มาช่วยปัดเป่า ขจัดภัยอันตรายต่างๆ และวิธีการที่ทำกันก็คือ พยายามเอาอกเอาใจด้วยการเลี้ยงดู เช่น การไหว้ภูตผีหรืออำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติต่างๆ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดปีตามลำดับการเพาะปลูกข้าว โดยจะเริ่มจากพิธีกรรมก่อนการเพาะปลูกจนถึงพิธีกรรมในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวมี 4 ขั้นตอน คือ

1) พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ให้มีความสวัสดิมงคล มีความอุดมสมบูรณ์ ขอโอกาสและความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตในรอบปีนั้นๆ อาทิ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีแห่นางแมว เทศน์พญาคันคาก (คางคก) สวดคาถาปลาช่อน พิธีปั้นเมฆ พิธีบุญบังไฟ พิธีบุญชำระ

2) พิธีกรรมช่วงการเพาะปลูก เพื่อบวงสรวงบนบาน บอกกล่าว ผาผิงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวหรือการเพาะปลูกแก่เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขอให้การเพาะปลูกข้าวดำเนินไปได้ด้วยดี ปราศจากอันตรายต่างๆ เช่น พิธีแรกไถนา พิธีเลี้ยงผีตาแฉก ตกกกล้า พิธีแรกดำนา พิธีปักข้าวตาแฉก พิธีปักกตาแฉก

- 3) พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาให้ข้าวองกามปลอดภัยจากสัตว์ต่างๆ หนอนเพลี้ย พิธีกรรมนี้จัดขึ้นในช่วงระหว่างการเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว เช่น พิธีไล่น้ำ พิธีปักตาเหลว พิธีสวดสังคหะ พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีไล่หนู ไล่นก ไล่เพลี้ย ไล่แมลง และอื่นๆ โดยใช้น้ำมันต์ ผ้ายันต์ ภาวนาโดยหัวหน้าทนาย หรือเครื่องราง
- 4) พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว-ฉลองผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตมาก และเพื่อแสดงความอ่อนน้อม ความกตัญญูต่อข้าว ตลอดถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้ จัดขึ้นในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว เช่น พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ พิธีวางข้าวตางน้ำ พิธีปลงข้าว พิธีชนข้าวขึ้นยุง พิธีตั้งลอมข้าว พิธีปิดยุง พิธีเปิดยุง (มูลนิธิต้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป.)

ปัจจุบันพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวจะเป็นเรื่องราวความเชื่อที่ค่อนข้างผสมผสานกันระหว่างความเชื่อในเรื่องของผี ความเชื่อท้องถิ่น ความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู พิธีกรรมต่างๆ จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแม่โพสพซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพที่คอยดูแลรักษาพืชพันธุ์ ธัญญาหารต่างๆ ให้อุดมสมบูรณ์ ดังเช่นชาวนากะเลิงมีทัศนะเกี่ยวกับข้าว คือ พืชศักดิ์สิทธิ์ที่อำนาจเหนือธรรมชาติได้ประทานลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ ดังนั้นเมื่อมนุษย์จะทำการใดๆ เกี่ยวกับข้าว จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อข้าว ซึ่งเราจะพบเห็นพิธีกรรมเหล่านั้นได้จากกระบวนการผลิตตั้งแต่การเริ่มทำนาไปจนถึงการเก็บเกี่ยวแล้วนำข้าวไปใช้ประโยชน์ (เสถียร ฉันทะ, 2558) ดังนั้นวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับข้าวพื้นเมืองในเขตอำเภอเมือง และอำเภอไทรงาม ของจังหวัดกำแพงเพชร จึงเป็นอีกองค์ความรู้หนึ่งที่ ชาวกำแพงเพชรควรตระหนักและเห็นความสำคัญเพื่อที่จะได้ศึกษาเรียนรู้ อนุรักษ์และสืบทอดไม่ให้สูญหายไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมืองของชาวนา ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิควิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) ด้วยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบบันทึก และบันทึกเสียงด้วยเครื่องบันทึกเสียง การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการเขียนพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) มีรายละเอียดดังนี้

1. ประชากรเป้าหมาย เป็นชาวนาที่มีการปลูกข้าวพื้นเมือง และอาศัยอยู่ในอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม โดยการคัดเลือกแบบกระจายครอบคลุมพื้นที่ในการศึกษา รวมจำนวน 15 ครอบครัว
2. วิธีการศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีการศึกษา เพราะวิธีการสัมภาษณ์มีความยืดหยุ่นสูง ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถซักถามหารายละเอียดของประเด็นที่ต้องการศึกษาได้อย่างลุ่มลึก อีกทั้งบรรยากาศการสัมภาษณ์ดำเนินการลักษณะไม่เป็นทางการ ทำให้ตรวจสอบความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์และผู้สัมภาษณ์ได้ในขณะนั้นอย่างชัดเจน
3. ช่วงระยะเวลา ผู้วิจัยเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน มกราคม ถึงเดือน กรกฎาคม
4. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการถอดคำให้การสัมภาษณ์เพื่อหาแก่นหรือสาระสำคัญ และจัดหมวดหมู่ความสัมพันธ์ของแก่นหรือสาระสำคัญนั้นสร้างข้อสรุปที่ได้จากการวิจัย และเขียนสรุปพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมืองของชาวนาในเขตอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร

สรุปผลการวิจัย

“ข้าว” คำนี้คนไทยทุกคนไม่ว่าวัยใดย่อมรู้จักคุ้นเคย ข้าวคือชีวิตและจิตใจที่ผูกพันกับชีวิตของทุกคน ตั้งแต่เกิดจนตาย ความผูกพันนี้มีเรื่องราวมากมายจนกลายมาเป็น วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เชื่อถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาเรื่องข้าวในเขตอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นปู่ย่า ตายายที่เคยทำ แต่ในปัจจุบันมิได้เลือนหายไปชาวบ้านรุ่นลูกหลานยังปฏิบัติสืบต่อกันมา แม้ว่าพิธีกรรมอาจจะเบาบางไปบ้างแต่ไม่ได้ทอดทิ้ง และยังคงปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ พบว่าชาวบ้านมีความเชื่อศรัทธาในแม่โพสพว่า คือจิตวิญญาณที่ผูกพันอยู่ในต้นข้าว และเป็นผู้ดูแลคุ้มครองให้ต้นข้าวเจริญงอกงามให้ผลผลิตที่ดีสมบูรณ์ และจะดูแลทุกคนในครอบครัว ให้มีความสุขเจริญรุ่งเรือง โดยประเพณีที่ทำ แบ่งออกเป็นช่วงระยะเวลาการปฏิบัติได้เป็นสามช่วงระยะแรก ข้าวออกรวง หรือเรียกว่าข้าวตั้งท้อง หรือแม่โพสพตั้งท้อง ช่วงระยะที่สองเป็นช่วงระยะเก็บเกี่ยวนำกลับไปเข้ายุ้งฉาง และช่วงระยะสุดท้ายนำออกจากยุ้งฉางมาสีเป็นข้าวสารรับประทาน ทั้งสามช่วงระยะดังกล่าวนี้แต่ละชุมชน หรือแต่ละหมู่บ้านอาจมีรายละเอียดของพิธีกรรมแตกต่างกันไปบ้าง หรือใช้คำว่า “เรียกขวัญ” เมื่อข้าวออกรวง หรือตั้งท้อง ส่วน “รับขวัญ” ทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวนำกลับมาบ้าน เก็บในยุ้งฉาง แนวคิดสำคัญในการปฏิบัติจะเหมือนกันทุกพื้นที่ โดยสรุปรายละเอียดตารางที่ 1

ตารางที่ 1 วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการเรียกขวัญข้าวและรับขวัญข้าว

ช่วงเวลาของพิธีกรรม	คำกล่าว/การปฏิบัติ	อาหาร/สิ่งของ/ในพิธีกรรม
- เรียกขวัญข้าว ทำหลังจากปลูกได้ประมาณเดือน 12 ข้าวเริ่มตั้งท้อง	- “แม่โพสพเอ๋ย เอาผลหมากรากไม้มาให้กิน แม่เอ๋ยแพ่ท้อง กินซะ”	- อ้อย ข้าวต้มลูกโยน ส้มโอนำมาที่นา
- ข้าวตั้งท้อง เรียกว่ารับขวัญท้อง	- “แม่พระศรี แม่พระสพ แม่มานพ แม่จันทวี แม่ศรีสุตา เชิญมารับอาหาร ลูกขอนบ้น้อมมาถวายรับท้องขวัญแม่ แม่อยากกินเปรี้ยวกินหวาน กินหมาก กินพลู ลูกนำมาให้แม่ เชิญแม่มากินหายเจ็บหายไข้ ให้ท้องใหญ่ ให้ลูกดก คลอดง่ายใครเห็น ใครชมให้ขายได้ราคาดี” - “ศรี ศรี ศรี วันนี้เป็นวันดี เศรษฐีวันทะยาวัน ลูกจะขอทำขวัญ ให้แม่โพสพ แม่นางนพ แม่ดารา แม่สร้อยจำปี แม่ศรีจำปา แป้งหอมน้ำมันหอม ลูกก็หา	- ชะลอม 12 ตา เรียก “ตาเซ่ล่ว” ของที่ใส่ชะลอม มีแป้งจัน น้ำหอม หวี หมากพลู ของเปรี้ยว มีธงเล็กๆ ที่ได้จากการเทศน์มหาชาติ นำไปปักที่นาด้วย ไปถึงนาจุดธูป 3 ดอก ไหว้

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ช่วงเวลาของพิธีกรรม	คำกล่าว/การปฏิบัติ	อาหาร/สิ่งของ/ในพิธีกรรม
	เอามาให้ เอามาจากจันทร์ ลูกมาเคารพ แม่โพสพ ก็ตั้งครุฑ ต้นใหญ่ใบสั้น เป็นมันเขียว ถึงเดือน 11 เดือน 12 ก็ตั้งทองทรงครุฑ ถึงเดือนอ้าย เดือนยี่ ก็ออกเป็นลูกหวาย นกกระจิบ นกกระจาบ นกพิราบเขาไฟ คนโหวร้องไล่อย่าอิงมี กาว่า”	
- ป้องกันเพลี้ยลงนา	“พุทธังปัดเป่า ธัมมังปัดเป่า สังฆังปัดเป่า กินได้นิดหน่อยอย่ารบกวนกันให้ลูกหลานได้กินบ้าง และกวัดน้ำแผ่บุญให้ แม่การไปไถนา และจะพูดกับแม่ธรณีว่าขอโทษนะลูกมาไถนา ขออย่าให้มีโรคมักย ขอภัยแม่ธรณี”	- ไม่มี
- รับขวัญข้าว เอามาเข้ายังฉาง	“แม่โพสพเอ๋ย แม่จันทวี แม่ศรีศักตามาเถอะมาไปอยู่ ยุ้งไผ่ยอ หอช้างลากฟากช้างเซ็น”	- ไม่ยวลักษณะคล้ายไม้คานที่ปลายไม่มีตะขอที่จะเกี่ยวกระบุงใส่อาหารหวานคาวเป็นเครื่องเซ่นไหว้ คนทำพิธีนุ่งผ้าถุงห่มสไบ เอาไม้คานนั้นคานไว้ที่บ่าเดินไปท้องนา เมื่อไปถึงท้องนา ขณะเดินกลับต้องไม่พูดกับใครเลย
- รับขวัญข้าว	“แม่โพสพ แม่เทพธิดา แม่จันทวี แม่จันทา แม่เทวี แม่ศรีสุทาดา กลับบ้านเราเข้ายัง เข้าฉาง มาตากแดดน่านแล้วกลับบ้านเข้ายัง เข้าฉาง”	- นุ่งผ้าถุงห่มสไบห่ม การเดินไปนา และเดินกลับจะไม่พูดกับใครใคร่ทักก็ไม่พูด - เอารวงข้าว และฟางข้าวมัดเป็นตุ๊กตา มีอาหารคาวหวานไปเรียกที่นา
- ก่อนเอาข้าวออกจากยังฉางไปสี ประมาณเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ	“ถึงเวลาเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานแล้ว”	- เผือกต้ม มันต้ม

ข้อค้นพบถึงการกล่าวเรียกแม่โพสพ ชาวนาทุกคนจะกล่าวถึงเฉพาะแต่ในสิ่งดีๆ ไม่ว่าจากเป็นการเรียกขวัญ หรือรับขวัญข้าว โดยอาจเป็นคำพูดร้อยเรียงธรรมดา หรือเป็นบทกลอนที่มีความคล้องจองกัน ส่วนสิ่งของและอาหารที่ใช้ในแต่ละบ้าน จะมีความคล้ายคลึงกัน คือ ถ้าเรียกขวัญข้าวก็จะใช้ของเปรี้ยว เหมือนที่หญิงท้องชอบรับประทาน เช่น มะยม ส้มตำ หรืออื่นๆ เช่น หมาก พลู ข้าว เผือก ใสน้ำมัน กล้วย ขนมหวาน 3 สี ขนมหั่น ถ้วยฟู ขนมหั่นเช่น 7 สี อีกด้วย ด้วยความเชื่อชาวนาบางคนมีพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มเกี่ยวข้าวเช่นไหว้เจ้าที่เจ้าทางใช้

หัวหมู น้ำจิ้ม (แมโจง) น้ำส้ม ไก่ต้มแยกเครื่องใน เหล้าขาว เผือก มัน ไข่ไก่ และรูป เทียนคู่ เพื่อให้การเกี่ยวข้าวปลอดภัย และลุล่วงไปด้วยดี ส่วนรับขวัญข้าวจะเป็นอาหาร หรือขนมที่พอหาได้ หรือเป็นขนมที่ใช้ในงานบุญ เช่น ขนมต้มขาวต้มแดง ข้าวหลาม ข้าวไข่ปากหม้อ (ข้าวสวย ไข่ต้ม) และสิ่งของอื่นๆ เช่น ปลาตะเพียน 6 ตัว ในบางพื้นที่การเอาข้าวเข้ายุ้ง จะเอา ใบคูณ ใบยอ ใบโอ้เหี่ยว เอาไปเหน็บตามยุ้ง 4 มุม ซึ่งมีความเชื่อว่าไม่ให้แม่มโสบหนี

หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวจากนา ชาวนาจะนำข้าวไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง ประเพณีที่พบมีการนำรวงข้าวมามัดเป็นแขน ขา ให้เหมือนกับตัวคนนำไปแขวนไว้ที่ยุ้งข้าวเพื่อปกป้องรักษาข้าว ครึ่งถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ จะนำข้าวออกจากยุ้งฉางเพื่อไปสีเป็นข้าวสาร มีความเชื่อให้ผู้หญิงสาวบริสุทธิ์เกิดปีมะโรงเป็นผู้ไปตักข้าวโดยใช้กระตองเต้าตัก หรือผู้ที่เกิดในปีกษัตริย์ที่ไม่ใช่สัตว์กินข้าว เช่น ปีมะโรง (ปีงู) ปีวอก (ลิง) ปีชวด (เสือ) เป็นความเชื่อที่ว่าสัตว์เหล่านี้ไม่กินข้าว เมื่อนำข้าวเปลือกไปสีเป็นข้าวสารจะได้ปริมาณจำนวนข้าวมากขึ้น

วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชาวนั้น ผูกมัดจิตใจคนไทยมาช้านาน จากเรื่องราวที่ได้รับถ่ายทอดมาพอจะสรุปได้ในตามประเด็นด้านความเชื่อเกี่ยวกับแม่มโสบ และภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชาวนา มีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านความเชื่อเกี่ยวกับแม่มโสบ

ชาวนามีความรักศรัทธาแม่มโสบ ในการปลูกข้าวจึงมีการทอคาถาแม่มโสบ เพื่อให้แม่มโสบมาช่วยดูแลรักษาต้นข้าว ซึ่งคาถาแม่มโสบนี้ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษแต่ละรุ่นจนถึงปัจจุบัน ไม่สามารถบอกระยะเวลาหรือความเป็นมาได้

1) ด้านคาถาพระแม่มโสบ

ก่อนสวดต้องตั้ง นะโม 3 จบ

โพวะ สะ โภชะนัง อุตตะมะลาภัง มัยหัง สัพ พสิทธิหิตัง โหตุ

2) ยันต์คาถาแม่มโสบ

ติลีขานะนะยอ ออฤาโอเอ้ออออ อิติพุนมา โภชะนะพุนมา นะชาลิตี ข้าวของพุนมา
นะชาลิตี เงินทองพุนมา นะชาลิตีสัพพะลาภพุนมา นะชาลิตี

3) คำปลุกแม่นางธรณี

ลูกๆ ทำบุญส่ง นางกรงกาลิแม่นางธรณีน้อ

4) คำใส่กันเทศ

สาธุๆ ทรัพย์ ของข้าพเจ้าได้มาบริสุทธิ์ ถวายคุณ พระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ จิตใจ
จ้านงค์ ตรงต่อนิ พาน

5) โคลงวันจรม วันพุ ด้านวันเวลาเป็นอีกความเชื่อวันไหนเป็นวันดี และวันไหนเป็นวันไม่ดี
ชาวนาที่มีความเชื่อเรื่องวันเหล่านี้จะนำไปใช้ในตั้งแต่การเริ่มต้นไถหว่าน จนถึงการเก็บเกี่ยว วันจรมคือวันไม่ดี เป็นอัปมงคล วันพุคือวันดี เป็นมงคล

เดือน	วันจรม	วันพุ
เดือน ๑	วันศุกร์	วันจันทร์
เดือน ๒	วันเสาร์	วันอังคาร
เดือน ๓-๘	วันอาทิตย์	วันพุธ
เดือน ๙-๙	วันจันทร์	วันพฤหัสบดี
เดือน ๙-๑๐	วันอังคาร	วันศุกร์

เดือน ๖-๑๑	วันพุธ	วันเสาร์
เดือน ๗-๑๒	วันพฤหัสบดี	วันอาทิตย์

6) ถ้าเราจะลงไถนาเราจะไม่ไถและเก็สดนาถ ถ้าหากหันหัวไปทิศใต้เราต้องไถขึ้นเหนือ

เดือน ๑-๓	พญานาคหันหัวไปทิศใต้
เดือน ๔-๖	พญานาคหันหัวไปทิศตะวันตก
เดือน ๗-๙	พญานาคหันหัวไปทิศเหนือ (ตก)
เดือน ๑๐-๑๒	พญานาคหันหัวไปทิศตะวันออก

ความเชื่อในเรื่องคาถาและวัน เดือนต่างๆเป็นอีกความเชื่อหนึ่ง ที่ชาวนานำมาใช้เกี่ยวข้องกับ “การปลูกข้าว” คาถาที่ได้มานี้ชาวนานำมาให้ลูกกล่าวว่า เป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากปู่ย่าตายาย ผู้วิจัยสอบถามความหมายหรือคำแปลเกี่ยวกับคาถา ได้รับคำตอบว่าแปลไม่ได้เพียงแต่รู้ว่าเป็นคาถาดี มีความหมายดี ถ้านำมาใช้พูดกล่าวในช่วงระยะการทำนาหรือเก็บเกี่ยวจะทำให้ข้าวเจริญงอกงามสมบูรณ์ดี ไม่มีแมลงมารบกวนจะให้ผลผลิตได้มาก เช่น เมื่อเริ่มไถหว่านให้ท่องคาถาค่าปลูกแมลงธรรณี เป็นความเชื่อว่าแมลงธรรณีจะดูแลต้นข้าวให้อุดมสมบูรณ์ และปลูกข้าวท่องคาถาพระแม่โพสพ หรือยันต์คาถาแม่โพสพ แม่โพสพจะมากุ้มครองดูแลต้นข้าวให้อุดมสมบูรณ์เก็บเกี่ยวได้ผลผลิตมาก ซึ่งชาวนาผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่าตั้งแต่ปฏิบัติมาเป็นเช่นนี้จริงๆ

ประเด็นนี้วิเคราะห์ได้ว่า จิตที่ผูกพันกับความเชื่อศรัทธาในอาชีพทำนาซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ สิ่งใดที่บรรพบุรุษปฏิบัติ และถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ความเชื่อที่ว่าทำแล้วดีจะมีผลต่อจิตใจให้เชื่อและปฏิบัติ ดังเช่น ประเพณีแข่งม้งของคนจีนที่เชื่อว่าถ้าลูกหลานได้นำอาหารคาวหวานผลไม้ไปไหว้บรรพบุรุษจะทำให้ตัวเองและครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรือง เฉกเช่นเดียวกับความเชื่อของชาวนาที่มีต่อประเพณีเกี่ยวกับแม่โพสพเช่นกัน

การทำขวัญข้าว

คุณยายผู้นี้เป็นชาวนาที่ยึดถืออาชีพการทำนาตลอดชีวิตจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อเคารพรักแม่โพสพอย่างมากสามารถจำเนื้อร้องได้อย่างแม่นยำ เมื่อนำอาหารคาวหวานไปให้แม่โพสพกินเวลาตั้งท้อง ดังคำร้องตามวิธีทัศน์ของคุณยายวัย 83 ปี ตำบลไทรงาม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร

เนื้อร้องของการทำขวัญข้าว คือ “ศรี ศรี ศรี วันนี้เป็นวันดี เศรษฐี วันทะยวัน ลูกจะขอทำขวัญให้แม่โพสพ แม่นางนพ แม่ดารา แม่สร้อยจำปี แม่ศรีจำปา แป้งหอมน้ำมันหอม ลูกก็หาเอามาให้ เอามาจากจันทร์ ลูกมาเคารพแม่โพสพ ก็ตั้งครุฑ ต้นใหญ่ใบสั้น เป็นมันเขียว ถึงเดือน 11 และเดือน 12 ก็ตั้งท้องทรงครุฑถึงเดือนอ้าย และในเดือนยี่ก็ออกเป็นลูกหว่าย นกกระจิบ นกกระจาบ นกพิราบ นกเขาไฟ คนโหวร้องไล่อย่าอิงมี กาฐู”

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชาวนา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชาวนาที่ใช้สำหรับการเก็บรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง การบำรุงดิน การป้องกันแมลง ด้านอาหาร และขนมท้องถิ่นที่ทำจากข้าว มีรายละเอียดดังนี้

2.1 การเก็บรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง

2.1.1 การเก็บรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ทำโดยการใส่ถุงผ้าดิบ และเก็บไว้ในยุ้งข้าวเมื่อก่อนใส่ถุงปุ๋ยแต่พบว่าหนูกัดได้

2.1.2 ทำโดยเก็บเมล็ดข้าวใส่กะป้อ และใช้ขี้ควายยา

2.2 การบำรุงดิน

การบำรุงดิน “จุลอินทรีย์เบญจคุณ” ประกอบไปด้วย ดินนา ดินขุยไผ่ ดินจอมปลวก แปะข้าวหมาก และนมเปรี้ยวนำมารวม กันปั้นเป็นก้อนเรียกว่าดินฝ้ายดี นำไปใส่ในดิน ดินฝ้ายดีจะชวนจุลินทรีย์ที่อยู่ในดินเปลี่ยนเป็นดินดี

2.3 การป้องกันกันแมลง

2.3.1 การป้องกันกันแมลงไม่ให้ทำลายข้าว และแมลงไม่มารบกวน โดยใช้ข้าวคร่ำ เป็นข้าวเหนียวตำเรียกพญาข้าวมีสีดำใช้ปลูกต้นน้ำในนาดำ

2.3.2 การกำจัดศัตรูพืช คือ อีตีด ทำโดยวิธีการใช้ตัวยุ่งยา และใช้การชิงตรึงกันข้ามแล้ว รูดให้โดนอีตีด แต่ต้องอย่าให้ยาหยดใส่ข้าว

2.4 การนำข้าวมาทำอาหาร

อาหาร และขนมท้องถิ่นที่ทำจากข้าว ได้แก่ ขนมข้าวคะยาคุ จะทำช่วงวันเพ็ญเดือน 12 ทำเสร็จแล้วนำไปทำบุญ เดือน 12 ลอดช่อง และขนมจิ้น โดยมีขั้นตอนการทำขนมข้าวคะยาคุ ดังนี้

1. นำข้าวที่ปลายรวงเหลืองครึ่งรวงมาป่น จากนั้นกรองให้น้ำข้าวออกมา
2. นำน้ำข้าวที่นํามากวน ใส่น้ำตาลปีบ
3. กวนจนแห้งเหนียว ยกเทใส่ถาด
4. เวลารับประทานให้ใช้น้ำกะทิสดราดขนม

ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ถ่ายทอดมานี้ชี้บ่งให้เห็นได้ว่า วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนมาถึงปัจจุบันนั้นมิได้เลือนหายไป ชาวนารุ่นลูกยังปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่สังคมในอนาคตเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต มีอนาคตหวังได้ว่าชาวนารุ่นต่อไปจะยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับข้าว และตำนานของ “แม่โพสพ” ให้คงอยู่หรือเลือนหายไป

อภิปรายผลการวิจัย

วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชาวนาในอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา จนถึงปัจจุบันนี้ รายละเอียดในการปฏิบัติอาจจะเลือนหายไปบ้างตามกาลเวลา อาจเนื่องมาจากสภาพสังคม เทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น มีอุปกรณ์เทคโนโลยีเครื่องมือง่ายในการทำในไร่ และสะดวกมากขึ้น แต่ในวัฒนธรรมประเพณีที่ยังคงดำรงอยู่นั้น เป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ พิธีกรรมต่างๆ สามารถบ่งบอกความหมายหรือนัยยะหลายประการที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม เช่น ความเชื่อในแม่โพสพเป็นเทพธิดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเร้นลับสามารถช่วยเหลือชาวนาที่มาเช่นไหว้บูชา ด้วยข้าวปลาอาหาร คาวหวาน ดอกไม้ธูปเทียน ดังคำกล่าวของ ภานุวัฒน์ ภักดีวงศ์ (2552, หน้า 28) กล่าวว่า ผลผลิตของภูมิปัญญา สามารถบอกได้ถึงความหมาย ซึ่งน่าจะแสดงผ่านทางสิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม และคุณค่า ที่จะบ่งบอกได้จากสิ่งเป็นนามธรรมที่แฝงเร้นอยู่ในสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรม

ความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษถูกปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมไทยจึงมีความหมาย และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นชาวนาไร่นา “แม่โพสพ” เปรียบเสมือนที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชาวนาไทยมาหลายชั่วอายุคน วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากวิถีชีวิตคนไทยไม่ได้ ซึ่งประเพณี และพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ตั้งงามที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญ และกำลังใจคนในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมากดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในประเทศ

ไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น ซึ่งพิธีกรรมทั้งหมด หรือจุดประสงค์หลักของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวจะแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเผชิญกับปัญหาเรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องความอยู่รอดของชาวบ้านนั่นเอง พิธีกรรมดั้งเดิมของสังคมไทยก่อนการรับพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดูเข้ามานั้น ก็คงเป็นเรื่องของความพยายามจะติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือว่าผีนั่นเอง โดยเชื่อว่าผีมีอิทธิพลเหนือผลผลิต และต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจจะเรียกว่าใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ (มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป.)

สังคมปัจจุบันจะพบว่าการปฏิบัติในประเพณีดังกล่าวมานั้นมีการยึดถือปฏิบัติน้อยลงไป เนื่องด้วยการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความรวดเร็ว เช่น การนำรถเกี่ยวข้าวมาใช้เก็บเกี่ยวข้าวในนา เมื่อเสร็จแล้วนำข้าวที่เกี่ยวแล้วนั้นเข้าโรงสีข้าวให้ได้เป็นข้าวสาร และจำหน่ายต่อไป กาลเวลา และสังคมเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมย่อมมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวนาไทย ฉะนั้นประเพณีความเชื่อ “แม่โพสพ” ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอาจคงเป็นเพียงเรื่องเล่าที่ถูกบันทึกไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาอ่าน ก่อนที่จะเลือนหายไปตามกาลเวลาในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการบูรณาการเข้ากับสาระรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เพื่อให้ลูกหลานเห็นถึงความสำคัญ และสืบทอดองค์ความรู้ต่างๆ ไม่ให้สูญหายไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับข้าวที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบทอดกันมาเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสู่การอนุรักษ์ด้านวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับข้าวต่อไป

2. ควรมีการศึกษาให้ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อให้ได้ข้อมูลในภาพรวมของจังหวัดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับข้าว

เอกสารอ้างอิง

กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส), สำนักงาน. (2552). ข้าว คุณค่าแห่งโภชนาการ. [Online].

Available : <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=10407&Key=hotnews>. [2559, กุมภาพันธ์ 2].

ข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มูลนิธิ. (ม.ป.ป.). จุดกำเนิดและประวัติข้าวไทย. [Online]. Available :

http://www.thairice.org/html/aboutrice/about_rice1_1.html [2559, กุมภาพันธ์ 2].

_____. (ม.ป.ป.). รู้เรื่องข้าว. [Online]. Available : http://www.thairice.org/html/aboutrice/about_rice1_1.html. [2559, กุมภาพันธ์ 2].

นันทิยา พนมจันทร และวิจิตรา อมรวิริยะชัย. (2554, มกราคม-มิถุนายน). ความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพื้นเมืองบริเวณลุ่มน้ำ ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง โดยใช้ลักษณะทางสัณฐานวิทยาของเมล็ด.

วารสารหาดใหญ่ วิชาการ, 9(1), 25-31.

ภาณุวัฒน์ รักดีวงศ์. (2552). ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาการศึกษา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สถาบันโภชนาการ, มหาวิทยาลัยมหิดล. (2558). **กินข้าวพื้นเมืองและข้าวปรับปรุงพันธุ์สามารถช่วยควบคุมเบาหวานและควบคุมน้ำหนักได้**. [Online]. Available: http://www.inmu.mahidol.ac.th/th/news/form/pressRelease_Ratchanee.pdf. [2559, กุมภาพันธ์ 2].
- สุภาสพงษ์ ฐิ์ทำนอง และวัลลภ ทองอ่อน. (2553, มกราคม-มิถุนายน). การวิเคราะห์พื้นที่ที่เหมาะสมในการปลูกข้าวสายพันธุ์พื้นเมือง ในอำเภอเมืองและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร. **สัปดาห์ : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 16(1), 88-102.
- เสถียร ฉันทะ. (2558). **ข้าวพื้นบ้านบนแผ่นดินอีสาน : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรพันธุ์กรรมของชุมชนชาวเขา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Zhou, Z., Robards, K., Helliwell, S. & Blanchad, C. (2004, September). The distribution of phenolic acids in rice. **Food Chem**, 87(3), 401-406.